

DWAR L-ARTI

Essay ta' ALBERT M. CASSOLA

(*Jorbot mal-ghadd ta' Gun'u*)

Issa kieku għada pitgħada kellha ssir kritika vera, sinciera, bla passjoni, fil-letteratura Maltija, kien jiġri żgur li nofs li għandna konna nsibu li hu plaġjarizmu sfaċċat jew xogħol ta' siwi żgħir, meta mqabbel mal-kapo'avuri ta' pajjiżi kbar. Imma sa daqshekk x'tista' tistenna minn pajjiż ċkeken bħal Malta? Jien ma rridx immaqdar għall-gost li mmaqdar. Anzi li rrid jien hu li titwarrab is-sikrana minn mal-qamh mimli, u nkunu nistgħu nġhidu b'wiċċna minn quddiem: Malta iproduċiet dan, dan huwa tagħna, hloqnieh ahna minn żniedna, din hija Letteratura Maltija, din hija Arti.

Mhux distinzjoni ta' xejn. Mur gibhom barra minn Malta, it-tfal jippubblikaw taparsi essay tagħhom fl-istess paġna u ma' ġenb kitba ta' awtur stabbilit. Mur gibhom ixandru bir-rad'o, jew jirrapprezentaw f'teatru ewlieni, ix-xogħol ta' dilettant ta' habba max-xogħol taj-jeb tal-kittieb magħruf. Għax jisgħobbija nġhidu, kultant nemmen li xortina tajba li l-Malti nafuh ahna biss. Għax kieku mur gib il-kritika serja kif tgħaddina biz żmien. Dan qiegħed nġhid għall-kitba, imma nista' nżid il-lingwa Maltija li nisimghu spiss mit-TV u r-rad'o tagħna u li hafna drabi, jisgħobbija hawn ukoll, hija xempju ta' stil mill-agħar, ta' lsen tabilhaq hażin. (Bla allużjoni!).

Issa wkoll hadna l-użanza (frott tal-prużunzjoni) li daqsxejn ta' essay insejnhulu studju, recensjoni reklamistika jew ta' l-"obbligazzjoni" insejnhulu kritika. B'hekk ma naslu mkien. L-Arti ma tridx dan il-logħob, dawn il-vavati, dawn il-fanfarunati. Fl-antologija ma nistgħux nibqgħu ndaħhlu lil min qdiena, għax qdiena, u nhallu barra 'l min ma jiġix warajna. Il-premijiet ma nistgħux nagħtuhom biex inpattu għax-xogħol li wieħed ikun għamlilna b'xejn jew għax kiteb fuqna l-omelji minhabba li fil-veru sens konna u ahna għalih "qad-disin."

Sincerità, verità, onestà, u ġustizzja; inkella l-Arti ma nersqux lejha, ma nxommuhiex. Ir-recensjonijiet, il-kommenti sbieħ miktubin anonimament minn l-awturi nnifishom fuq l-istess xogħolhom jistgħu jiswew biex ihajru 'l xi baħnan jixtri kopja tal-ktieb jew lil xi belhani biex imur jara t-tali drammi. Imma r-reazzjoni fl-aħħar mill-aħħar tkun kuntrarja, kif kellna okkażjoni naraw m'ilux wieq. L-awtorecensjoni u t-tifhir reċiproku jispiċċaw biex idahhku n-nies bihom.

Hekk il-għażla tat-testi f'istituzzjonijiet għolja. Bħal f'isem il-libertà, kemm delitti, xi drabi, f'isem l-edukazzjoni, il-letteratura u l-Arti? Riżultat? Studenti li jsiru jobogħdu l-kitba bil-Malti. X'tis-

tenna? Lill-istudenti ma tbellagħhomx ir-ross bil-labra. L-iktar meta jistgħu jqabblu l-klassiċi u l-awturi moderni ta' pajjiżi kbar ma' dawk ta' Maltin li bil-qaddisin biss irnexxielhom jimmatrikolaw jew jidhlu fejn daħlu.

Kliem iebes? Kliem sinċier ta' Malti li jhobb il-letteratura Malti'a u li fiha jfittex l-Arti u mhux l-interess finanzjarju biss. Jekk dawn l-affarijiet ma jinqatgħux illum qabel għada, lanqas pitpitgħada l-Letteratura Maltija ma tkun tista' tmidd riglejha fit-triq tal-progress.

It-tendenza ta' l-ikkupjar ittiehdet mhux biss fil-kitba iżda wkoll fil-pittura u l-mużika. It-tentazzjoni hija faċli u għalhekk malajr wiehed jaqa' fiha. Li tagħti lill-bniedem dak li hu haġf iż-żejjed billi tolqtu bi'forom li joghġbu lis-sensi u lill-għajn ma jfissirx li tkun għamilt opra artistika. Il-għajn tiegħi pjaċir ukoll meta, milquta minn xemx li tagħmiha u tgħajjiha, issib id-dejli j serrahha; jew meta, bil-maqlub, wara dlam ċappa li jaqtagħlek nifsek, toħroġ fil-beraħ għadawl tan-natura. Iżda, sewwa sew, dana kollu m'għandux x'jaqsam dal-pjaċir li tagħtik biċċa xogħol tal-pittura jew ta' l-iskultura. Il-pittura u l-iskultura jkunu opra ta' l-Arti meta wiehed jarahom mhux tant bil-għajnejn fis'ologiji u materjali iżda iktar minn hekk bil-għajnejn spiritwali li jsibu biex jitpaxxew. Issa dana kemm jista' jsir meta fil-pittura u fl-iskultura l-għajnejn materjali ma jkunux jistgħu jilmhu hliet imitazzjoni, ukoll jekk tajba, ta' Picasso u Braque, ta' Laurens u Lipchitz? Il-kubiżmu ta' dawn għandu, jekk mhux haġa oħra, il-mertu li hu moviment originali. Fl-imitaturi ma jibqa' lanqas daqstant. Allura fejn tkun l-Arti? Fil-pittura u l-iskultura, bhal fil-letteratura, jidhlu s-sensazzjonijiet kollha.

Inhalli barra l-arkitettura għax nifhem li l-knejjes, il-palazzi u l-kastelli ta' dari, illum jeħdihom posthom dak il-bini li ż-żjieda qawwija tal-popolazzjoni u esigjenzi oħra urbanistiċi ma jippermettux bhalhom. Madankollu xi kapolavuri arkitettoniċi moderni nsibuhom ukoll, mhux tant hawn Malta, bhalma nsibu xi drabi, fl-aqwa bliet tad-din'a, kruhat li jħassu l-wieċ ta' triq sabiha meta mhux għal kollox tal-belt li tkun.

Dwar il-mużika tal-lum, wiehed isib li naqsu, jekk ma spicċawx. il-kompożizzjonijiet ta' l-opra lirika u naqset, jekk ma spicċatx, il-popolarità tal-mużika klassika. Issa jiena nifhem li kull ġenerazzjoni għandha l-gosti tagħha partikolari, u dik tal-lum donnha ma tridx taf hliet bil-mużika haġifa. Li jien kontra tiegħu hu, f'kollox, l-esagerazzjoni. Halli l-jazz u l-kanzunetti jieħdu, sa ċertu pont, il-post tal-klassiku. Imma għallinqas nistenna li wkoll sempliċi kanzunetta għandha jkollha ċertu ritmu u ċertu sens.

Ċerti kanzunetti mhux biss inħobbhom bhalma nħobb l-opri imma jaslukoll biex isaħħruni. U nieħu gost nara l-Maltin isemmghu

huma wkoll lehinhom. Imma min jikteb il-kliem nippretendi li għall-inqas ikun jaf il-lingwa li biha jikteb! Min jikkomponi l-mużika nisten-nieh ikollu idea tan-noti, min ikanta jkollu, jekk mhux vuċi u skola tal-kant (illum il-vuċi, jew il-volum tagħha, jaħseb għaliha l-mikrofonu), għallinqas l-intonazzjoni u l-espressjoni. B'dan biss, tabilhaqq, ma tasalx għall-Arti, imma forsi ma tkunx in-negazzjoni tagħha. Jekk xi kantanti jaslu biex iġennu n-nies (ifhem Beatles, Presley, Celentano u bħalhom) u għal ftit snin jagħm'u hafna ho's (fil-veru sens tal-kelma!), madankollu ma jistgħux jinżlu fl-istorja tal-*bel canto* bhala artisti kbar.

Xi hadd hawn Malta kien osserva pubblikament li l-kantanti tagħna mohhom li jixximjottaw lill-kantanti ta' barra. Issa dana, tabilhaqq, ma jsirx Malta biss, għax xi ftit kulhadd jikkopja 'l kulhadd. Smajt b'widnejja jien stess go Sqallia kantanti li taħsibhom Claudio Villa, Dall'Ara. L-istess vuċi, l-istess intonazzjoni, l-istess kiswa, 'ew twerżiqa, skond il-kas. Għaliex Villa u Dall'Ara mxew 'il quddiem fid-dinja tal-kanzunetta moderna (imqar jekk anke din mhix Arti kbira) u l-imitaturi baqgħu jittallbu s-soldi fil-kafejiet u fit-toroq? Għax dawn ta' l-aħhar qagħdu fuq l-imitazzjoni. U allura m'għandhomx il-personalità originali meħtieġa. Biex tasal għall-Arti ahjar tistudja u tixtarr x'jagħmel haddiehor biex, waqt li titgħallem minnu u tapprezzah, tagħraf iżżomm ruħek differenti minnu u mhux tikkupjah.

L-Arti mhix senġha, mhix sempliċi artigjanat. Dak li jirriproduċi l-Mona Lisa perfettament tajjeb daqskemm Leonardo Da Vinci pinġieha, ma jissejjahx artist, għaliex ma jkun holoq x'e'n minn tiegħu imma jkun biss ikkopja kapo'avur ta' haddiehor. Nafu b'kazi meta l-kopja ta' kwadru ċelebri għaddiet bhala originali, tant kienet magħmula bil-perfezzjoni kollha; u nbiegħet b'somom astronomiċi ta' flejjes. Imma meta ż-żejt tala' f'wiċċ l-ilma, l-opra sekondaman tilfet kull valur.

Michelangelo kien habib tal-qalb ta' ċertu Menighella, pittur ta' habba, u dan Menighella kultant kien jitlob lil Buonarroti jagħmillu xi disinn ta' Santu Rokku jew Sant'Antnin biex fuqu jpingi xi daqsxejn ta' inkwatru halli mbagħad imur ibiġhu s-suq lill-bdiewa; Michelangelo kien jaqdih. Darba waħda, anzi, għamillu fix-xama' ġmiel ta' mudell ta' Kurċifiss: Menighella hareġ minnu l-forma u beda jagħmel qabda kurċifissi tal-kartapesta jew tal-ġibs li bis-saħħa tagħhom qala' kemxa flus ġmielha. Izda l-artist ta' dak il-Kurċifiss kien Menighella jew Miche'angelo?

Hekk ukoll habib iehor ta' Buonarroti, li għax kien jaf ihaddem skalpell kien jaħseb li hu skultur mill-kbar. Biex ikompli miegħu, darba waħda Michelangelo, waqt li kien qiegħed jaħdem fuq il-qabar

ta' Ġulju II, sejjaħ lil dak il-ħabib u wrieh kolonna. Ġaġħlu jaqbad l-iskalpell u r-raspi u beda jgħidlu biex inaqqax minn hawn u jillixxa minn hemm, biex jiċċajta minn naħa u jħaffer minn oħra. Il-ħabib ta' Buonarroti, wara ffit taz-żmien, baqa' miġtagħġeb bil-figura sabiha ta' rsir li ħarġitlu minn taħt idejh. Ġħajnejh imberrqin, il-ħabib għannaq lil Michelangelo u qallu: "Bis-saħħa tiegħek jiena ntbaħt li għandi fija l-Arti ta' l-iskultura! Jiena artist kbir!" M'għandniex xi ngħidu, Michelangelo ma kisrux, iżda tbiġsem. Ma kinitx l-ewwel darba li min nefah l-orgni ħaseb li hu aqwa mill-organista.

Kien hemm u għad hawn min ħallat il-pjaċiri ta' l-immaginazzjoni ma' dawk ta' l-Arti b'mod li nħolqu t-taħwid u l-konfużjoni. Konfużjoni, tabilħaqq, għaliex il-pjaċiri ta' l-immaginazzjoni m'għandhom x'aqsmu xejn ma' l-oġġetti materjali waqt li dawk ta' l-Arti għandhom x'jaqsmu mal-forma artistika.

Ta' l-ewwel m'ħumiex ħaġ'oħra ħlief il-passjonalità li tiġi direttament mill-prattika, tat-tieni huma l-kontemplazzjoni spiritwali li għandha oriġini teoretika.